

Türk Kültürü Bağlamında Ehl-i Haklar'da Miraç Miti

İbrahim Karaca¹

Özet

Ehl-i Hak inancı ve Ehl-i Hak topluluğu günümüzde İran'ın batı bölgelerinde varlığını sürdürmektedir. Anadolu'da yaşayan Alevi-Bektaşî toplulukları ile birçok ortak özelliği bulunan Ehl-i Hak inancı kendine özgü değerler sistemini oluşturmuştur. Bu çalışmanın konusunu Ehl-i Hak inancı içerisinde önemli bir yeri olan miraç miti oluşturmaktadır. Miraç miti özellikle Anadolu'da Alevi-Bektaşî topluluklarında sıkça işlenen bir konudur. Anadolu'da var olan miraç mitine İran'da Ehl-i Haklar arasında da rastlamaktayız. İran'da Ehl-i Haklar arasında anlatılan mit Ehl-i Hak inancı değerler sistemi içerisinde bulunan zuhur inancının bir yansımasıdır. Burada anlatılan mit ile beraber Hz. Ali'nin tanrının zuhuru olduğu ispatlanmaktadır. Anadolu Aleviliğinde ise miraç miti kırklar topluluğu ile bağlantı kurularak cem töreninin başlangıcını oluşturmaktadır. Türk kültürü içerisinde yer alan şamanlar törenlerde bu dünyadan bağlarını keserek göğe yükselmektedirler. Bu yükselişlerinde genelde bir kuş vasıtasıyla yükselmelerini gerçekleştirmektedirler. Benzer şekilde Hz. Muhammed'de göğe yükselirken Burak adı verilen at ile göğe çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacını Türk kültürü bağlamında Ehl-i Hak değerler sisteminde yer alan miraç mitini değerlendirmek oluşturmaktadır. Bu amaçla 2017-2019 tarihleri arasında İran'ın Tahran, Tebriz ve Kirmanshah merkezli etnografik alan çalışması yapılmıştır. Yapılan alan çalışmasından elde edilen veriler bu çalışmaya kaynaklık etmiştir. Ayrıca sahadan elde edilen birinci elden kaynaklar arasında yer alan kelimeler de çalışmaya kaynaklık etmiştir. Elde edilen veriler kültür tarihi yönünden değerlendirilmiştir

1 Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü Araştırma Görevlisi, ibrahimkaraca@erciyes.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1563-7584>.

Giriş

Ehl-i Hak inancı ve Ehl-i Hak topluluğu günümüzde İran'ın batı bölgelerinde varlığını sürdürmektedir. Anadolu'da yaşayan Alevi-Bektaşî toplulukları ile birçok ortak özelliği bulunan Ehl-i Hak inancı kendine özgü değerler sistemini oluşturmuştur. Bu çalışmanın konusunu Ehl-i Hak inancı içerisinde önemli bir yeri olan miraç miti oluşturmaktadır. Miraç miti özellikle Anadolu'da Alevi-Bektaşî topluluklarında sıkça işlenen bir konudur. Anadolu'da var olan miraç mitine İran'da Ehl-i Haklar arasında da rastlamaktayız. İran'da Ehl-i Haklar arsında anlatılan mit Ehl-i Hak inancı değerler sitemi içerisinde bulunan zuhur inancının bir yansımasıdır. Burada anlatılan mit ile beraber Hz. Ali'nin tanrının zuhuru olduğu ispatlanmaktadır. Anadolu Aleviliğinde ise miraç miti kırklar topluluğu ile bağlantı kurularak cem töreninin başlangıcını oluşturmaktadır. Türk kültürü içerisinde yer alan şamanlar törenlerde bu dünyadan bağlarını keserek göğe yükselmektedirler. Bu yükselişlerinde genelde bir kuş vasıtasıyla yükselmelerini gerçekleştirmektedirler. Benzer şekilde Hz. Muhammed'de göğe yükselirken Burak adı verilen at ile göğe çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacını Türk kültürü bağlamında Ehl-i Hak değerler sisteminde yer alan miraç mitini değerlendirmek oluşturmaktadır. Bu amaçla 2017-2019 tarihleri arasında İran'ın Tahran, Tebriz ve Kirmanşah merkezli etnografik ala çalışması yapılmıştır. Yapılan alan çalışmasından elde edilen veriler bu çalışmaya kaynaklık etmiştir. Ayrıca sahadan elde edilen birinci elden kaynaklar arasında yer alan kelimeler de çalışmaya kaynaklık etmiştir. Elde edilen veriler kültür tarihi yönünden değerlendirilmiştir.

1. Ehl-i Haklar

Ehl-i Hak inancı ve topluluğu, 13. yy'da İran merkezli olmak üzere ortaya çıkmıştır. Ehl-i Hak inancının kurucusu Sultan İshak, 1216 yılında Irak'a bağlı bulunan Süleymaniye şehrinde Berzence Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Daha sonra Ehl-i Hak inancını kurmak ve yaymak amacıyla İran'ın günümüzdeki adı Pave olan Perdiver bölgesine göç etmiştir. Bu göç tarihi muhtemelen İlhanlı hükümdarı Hülagü Han'ın Bağdat seferi esnasında yani 1256 yılında olduğu düşünülmektedir. Sultan İshak özellikle Moğol akınları ile perişan halde olan halk kitlesi arasında fakirler ve mazlumlar içinde tutunmuştur. Bu nedenle inanç kurulması ile beraber kendisine bir topluluk oluşturmuştur. Topluluk günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Günümüzde Ehl-i Haklar İran'ın Kirmanşah, Tebriz ve Tahran şehirlerinde yoğun olarak yaşamaktadırlar (Karaca, 2022: 108). Bunun yanı sıra İran'ın hemen her şehrinde Ehl-i Hak yaşamaktadır. Ehl-i Haklar için önemli olan ibadet merkezleri Cemhaneler özellikle Kirmanşah, Tebriz, Hoy, Urmiye şehirlerinde bulunmaktadır. Ayrıca Tahranda çok sayıda Cemhane

bulunmaktadır. Kirmanşah şehrinde Pave bölgesinde Sultan İshak'ın kabrinin bulunduğu Perdiver bölgesi bulunmaktadır. Yine Ehl-i Hak sistemi içerisinde önemli bir nüfusu oluşturan Ateşbeyilerin merkezi ise Kirmanşah'a bağlı Gerehban bölgesi bulunmaktadır. Ehl-i haklar için bu iki ziyaret yeri önem taşımaktadır.

Ehl-i Hak inancı, Tanrı anlayışı ile beraber diğer topluluklardan ayrılmaktadır. Ehl-i Hak inancının Tanrı anlayışını, ardı sıra yeryüzünde ortaya çıkan zatlar oluşturmaktadır. Ehl-i Hak inancının Tanrısı yeryüzünde insan şeklinde veya donunda ortaya çıkmaktadır. Ehl-i Hak inancında bu inanaşa zuhur denilmektedir. Zuhurlar sırasıyla, Havendegar, Ali, Şah Hoşin, Şah Veys Kulu, Muhammed Bey ve Ateş Bey'dir. Tarihsel olarak bu kişilerin bazılarının hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Havendegar yaratılış anlatısı ile ortaya çıkmıştır. Ali Ehl-i Hak inancına göre Tanrının zuhurudur. Daha sonrasında Şah Hoşin Sultan Tuğrul Bey zamanında yaşamıştır. Sultan İshak ise 13. yy. da ortaya çıkmıştır. Sultan İshak, Ehl-i Hak inancının kuruluşunu sağlamış ve inanç yayılmaya başlamıştır. Sultan İshak sonrasında özellikle Ateş Bey zamanında inanç Türkler arasında yayılmıştır. Sultan İshak, Ehl-i hak inancını sistemli hale getirirken hanedan adı verilen sosyal yapıların oluşmasını da sağlamıştır. Bu ailelerin sayısı on birdir. Bunlar içerisinde özellikle Türkçe konuşan Ateşbeyilerin sayısı diğer hanedanlardan fazladır.

Ehl-i Hak inancının iki temel esası bulunmaktadır. Bunlardan birincisi zuhur inancıdır. Diğeri donadon dedikleri ruh göçü esasıdır. Don kelimesi Türkçedir ve elbise anlamına gelmektedir. Donadon inancı ile Ehl-i Haklar öldükten sonra bu dünyaya başka bir donda veya tende tekrar geldiklerine inanırlar. Bu dünyaya gidiş gelişleri 1001 don ile sınırlandırılmıştır. Her gidiş gelişte kişiler daha kamil bir şekilde dünyaya gelmektedirler. Bu sebeple Ehl-i Haklardaki donadon inancı reenkarnasyondan ayrılmaktadır.

Ehl-i Hak inancının ibadetlerinin başında cem töreni gelmektedir. Cem töreni her Cuma akşamı yani Perşembeyi cumaya bağlayan akşam yapılmaktadır. Pir, halife, hadem ve Kelamhan adı ile cem görevlileri bulunmaktadır. Cem töreni sırasında tanbur adı verilen müzik aleti de kullanılmaktadır. Ehl-i Hak cem törenlerinde semah bulunmaz. Ehl-i Hak inancında nezir adı verilen adaklar bulunmaktadır. Nezirler bazen cem törenlerinde bazen de ziyaret yerlerinde sunulmaktadır.

2. Diğer Topluluklarda ve İslam'da Miraç Hadisesi

Miraç veya yükselme bir insanın bulunduğu alemde başka bir aleme veya yeryüzünden başka bir aleme çıkışıdır (Gündüz, 1996: 13). İslam'da İsra ve Miraç kelimeleri Hz. Peygamberin göğe yükselmesini anlatmaktadır.

İsra kelimesi Arapça olup gece yürüyüşü anlamına gelmektedir. Miraç ise yükselmek, yukarı çıkmak anlamlarına gelmektedir (Tatlı, 2000: 11).

Miraç tasavvurlarında doğüstü aleme yükseliş tecrübesini yaşayan kişi beş aşamalı bir aşkın tecrübe geçirir;

- 1- Yeryüzünden fizikötesi aleme doğru yükseliş,
- 2- Yükseliş esnasında ve fizik ötesi alemlerde geçirilen tecrübeler,
- 3- Fizikötesi alemde kutsal mesajın alınması,
- 4- Yeniden yeryüzüne dönmek,
- 5- Alınan kutsal mesajın insanlara tebliği (Gündüz, 1996: 14-15).

Türk kültüründe şamanın göğe ve katlarına yükselmesi akla miraç hadisesini getirmektedir (Demirci, 2005: 56). Bu yükseliş insanların kutsalın yoğunluğunu artarak yaşamalarına, kutsalı sosyal yaşama çekmelerine yardım etmektedir. Şaman bir trans ustası olarak göğün katlarını aşır kutsalı bir anlamda yerle iletişime davet etmektedir. Göğe yüklenen anlam dikkate alınca şamanın bu çabası göçebe insan için özel bir anlam taşır (Demirci, 2005: 58). Sabii kutsal kitabı *Ğinza*'ya göre miraç tecrübesini yaşayan *Dinanukht* yeryüzünden alınarak ilahi ışık alemlerine doğru seyahat ettirilir. Yine şaman geleneğinde şaman rahipleri kurban törenleri esnasında yeryüzünden ayrılarak semavi alemleri birer birer geçer ve yüce tanrının huzuruna ulaşırlar. *Nag Hammadi* metinlerinde ise *Pavlos* ve *Zerdüşt* yeryüzünden alınıp semavi alemlere birer birer çıkarılmak suretiyle yükseltilirler. (Gündüz, 1996: 15)

Eski Mezopotamya, eski Yunan, Yahudi geleneğinde de miraca örnek oluşturacak hikayeler anlatılmaktadır. Bunlardan *Sabilikteki* hikaye önemlidir. Buna göre; *Sabililerin* en önemli kutsal kitabı olan *Ğinza*'nın altıncı bölümünde *Dinanukhtun* kitabı başlığını taşır. Bu bölümün ana konusu *Dinanukhtun* ilahi alemlere yaptığı seyahatiyle ilgilidir. *Dinanukht*, sulak bir yerde oturmuş kendi kendisine düşünürken bir başka mitolojik figür olan *Disai* gelir ve ona hayat doğruluk, aydınlık, ışık, gerçek, yanlış, karanlık ve yıkımın mevcudiyetinden bahseder. Sonunda uykuya dalar. Kendisine ilahi elçi *Din Milik Uthra* gelerek onu alır ve fizikötesi alemlere doğru ruhsal bir yolculuğa çıkarır. *Din Milik Uthra* onu öncelikle yedi gezegenden geçirir. Yedi gezegeni geçtikten sonra *Dinanukht* ilahi ışık alemine ulaşır; burada ışık aleminde ikamet eden ruhları geçmiş ve gelecek nesilleri ve ışık alemindeki türlü nimetleri görür. Hayat yani yüce tanrı ve gerçek bilgi ile ilgili hakikati öğrenir (Gündüz, 1996: 51-52).

İslam'da Hz. Muhammed in semavi âlemlere seyahati isra ve miraç kelimeleriyle ifade edilmektedir. Arapça sözlüklerde isra, geceleyin yürümek anlamına gelmektedir. Yükselmek ve yükseliş anlamlarına gelen arece fiil kökünden türetilmiş ismi alet kullanılmaktadır (Gündüz, 1996: 70). İstılahta isra Hz. Peygamberin geceleyin Mescit-i Haramdan Mescit-i Aksa'ya götürülmesini miraç ise Mescid-i Aksa'dan Sidretü'l müntehaya kadar olan yolculuğunu ifade etmektedir. (Gündüz, 1996: 71).

Sünni İslam'da Miraç anlatısı şu şekildedir; *“İsrâ gecesinde uyku ile uyanıklık arası bir vaziyet içerisinde Kâbe civarında bulunan Hz. Muhammed, Cebrail tarafından Zemzem Kuyusuna götürülmüştür. Cebrail, peygamberin göğsünü yardıktan sonra kalbini çıkartmış ve kalbinin içini şeytanî vesveselerden ve kirden arındırarak iman ve hikmetle doldurmuştur. Sonrasında merkepten büyük, katırdan küçük olduğu belirtilen ve gözün ulaşabildiği yere kadar adım atabilen “Burak” isimli binek ile Beytü'l-Makdis'e götürülen peygamber Mescidü'l-Aksâ'da namaz kılmıştır. Daha sonra göğe yükselmiştir (Ürkmaz, 2015: 12-13).*

Kuran-ı Kerimde miraç hadisesi şu şekilde anlatılmaktadır. *“Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götürüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir.” (İsra: 17/1)*

3. Alevilerde Miraç

Alevi metinlerin Miraç anlatısı 13. yy'dan itibaren kendisini göstermektedir. Anadolu Aleviliği içerisinde Miraç mitleri ocaklardan ocağa değişmekle beraber temel anlatı aynı kalmaktadır. Ali Rıza Yıldırım tarafından derlenen Miraç anlatısı şu şekildedir;

“Allah, Cebrail aleyhisselamu resulullah'a gönderdi ve miraca davet etti. Cebrail aleyhisselam Hz. Peygambere “ya resulullah cenab-ı hakk seni miraca davet ediyor, sen miraca çıkacaksın, Allah'ın katında bir şeyler danışıp görüşeceksin,” dedi. Hz. Peygamber Cebrail'e “ben oraya nasıl gideyim, yolu bilmiyorum; bir rehber olması lazım, ben benim rehberim ol,” dedi. Cenab-ı Hakk hazretlerinin emri ile Cebrail peygambere rehber oldu ve beline kuşak bağlayarak onu miraç yolculuğuna çıkardı. Hz Muhammed miraç yolculuğuna çıkmadan önce makamına vekil olarak Hz. Ali'yi bıraktı. Hz. Ali'ye “ya Ali, ben hakkın emri ile miraca gidiyorum. Ben gelene kadar benim vekilim ve vasım olarak köşkümde otur; halkın dini ve dünyevi işlerini gör, hallet,” dedi. Hz. Muhammed mescid-i aksaya yani Kudüs'e Burak ile getirildi ve onunla miraca gitti. Hz. Peygamberin Kudüs'te miraca çıktığı yer muallakta yani boşlukta

idi. Hz. Ali yatağında uyurken, Hz. Muhammed Burak'a zu'l-cenaha bindi; önünde Cebrail ve peşinde yetmiş bin melek ile evden çıktı. Kudüs'e varınca iki rekat hacet namazı kıldı. Kudüs'ten çıktı, hareket etti. Geri dönüp bakınca muallak taşı gördü. Kudüs'te Ermenilerin hac yaptığı yerde duran bu muallak taşı, hareket edip peygamberin peşinden geldi. Peygamber taşta, "dur ya mübarek!" deyince taş orada durdu. Peygamber Mekke'ye varıp iki rekat hacet namazını eda ettikten sonra havalandı. Hz. Peygamber, Cebrail ve burak ile sidretü'l-münteba'ya ulaştığı zaman Cebrail ona "ya resulullah! Buradan ilerisi bana yasak, ben gidemem; gidersem yanarım (kanatlarım yanar), yalnız gideceksin" dedi. Peygamber, Cebrail ile Burak'tan ayrıldıktan sonra yoluna yaya olarak devam etti. Peygamber yaya olarak yoluna devam ederken bir aslan (şîr) önüne yatarak yolunu kesti. Hz. Peygamber aslanı görünce ürperdi ve bir "ah! Çektikten sonra "şimdi amcamın oğlu Ali burada olsaydı bu aslana kılıç vururdu, aslan sakinleştirdi ve ben yoluma devam ederdim," dedi. Hz. Muhammed, Cebrail rehberliğinde miraca çıkarken yedinci kat gökyüzünde önüne bir aslan yattı ve onun yolunu kesti. Hz. Peygamber şaşırıp ve Cebrail'e "ya Cebrail aleyhisselam, ben buraya gireceğim ama beni karşılayan var," dedi. Hz. Peygamber aslanı görüp ürperince/ah çekince Allah'tan "ya habibim Muhammed! Parmağındaki hatem-i mübrü o aslanın ağızına at, o zaman aslan sakinleşir, sana yol verir," şeklinde nida geldi. Hz. Peygamber cenab-ı hakk'ın buyruğunu yerine getirince aslan sakinleşti. Hz. Peygamber aslanı görüp ürperince Cebrail ona "parmağındaki hatemi aslana ver, o sana yol verecek," dedi. Hz. Peygamber parmağındaki hatemi aslana verdi ve aslan sakinleşip yol verdi. Aslan sakinleştikten sonra Cebrail peygamber'e "yedinci kat semadan sonra yoluna yalnız gideceksin çünkü ben buradan sonra seninle gelemem, gelirsem kanatlarım yanar," dedi. Hz. Peygamber'in yolunu kesen aslan, ondan hatemini/yüzüğünü istedi. Hz. Muhammed parmağından yüzüğünü çıkardı ve aslana verdi. Bunun üzerine aslan Hz. Peygamber'e yol verdi. Hz. Peygamber aslan yol verdikten sonra yetmiş iki perdeyi geçti ve Allah ile arasında son perde olan 73. Perdeye ulaştı. Allah perdenin altından mübarek yeşil elini uzattı ve "ya habibim! Uzak yoldan geldin misafirim oldun, hoş geldin," dedi. Hz. Peygamber secde ederken uzanan elde yolunu kesen aslanın ağızına verdiği hatem-i mübrünü gördü ve tanıdı. Mübarek el geri çekildikten sonra, perdenin altından içinde süt, akmer, bal ve elma bulunan tabağı uzattı ve "ya resulullah! Uzak yoldan geldin, konuğumsun, buyur yiyelim," dedi. Hz. Peygamber bunun üzerine Allah'a; "ya rabbi! Senin kudret elin uzanıp bunlardan almazsa, sen tatmazsan ben utanırım, buyur beraber yiyelim," dedi. Allah mübarek elini perdenin altından uzattı ve aldığı yiyecekleri perde arkasında o da yedi. Peygamber her defasında o elde kendi mübrünü gördü. Hz. Muhammed, Allah'ın huzuruna çıktığı zaman perdenin arkasından bir el ona

bir tabak pirinç pilavı uzattı. Hz. Peygamber bir pirinç tanesini pilavı uzatan kolun kolları arasına koydu. Hz. Muhammed dokuzuncu kat gökten sonra Allah'a kavuştu. Aralarında bir perde vardı. Bir el perdenin altından Peygamber'e süt, bal ve elma verdi. Hz. Peygamber yemek uzatan kolun kolları arasında bir pirinç tanesi olduğunu gördü. 90.000 kelim. Hz. Peygamber cennet taamlarını yedikten sonra Allah ona 90.000 kelim hatmettirdi. Allah'ın Hz. Peygamber'e ezberlettiği bu 90.000 kelim kur'an-ı kerim'deki 30 cüz, 114 sure ve 6666 ayeti oluşturdu. Hz. Peygamber Cebrail'den ayrıldıktan sonra bir el, ona içinde 90.000 kelim bulunan bilgileri uzattı. Bu 90.000 kelamin 30.000'i şeriat, 30.000'i tarikat, 30.000'i ise marifetti. Hz. Peygamber Allah ile 90.000 kelim danıştı. Bu 90.000 kelamin 30.000'i şeriata verildi. 60.000' ise Hz. Ali'de sır oldu. Hz. Peygamber miraçta desturu aldıktan sonra "ya rab! Ümmetim bana Allah'ın şeklini gördün mü, neye benziyor diye sorsa doğru cevap vermem lazım. Allah'ı görmedim desem, Allah emretti de miraca gittin nasıl görmedin derler," dedi. Mübarek, perdeyi başının üstüne kaldırdınca, Hz. Peygamber miraç yolculuğuna çıkarken makamına vekil olarak bıraktığı Hz. Ali'yi gördü. Hz. Muhammed aliye'l-murtaza'yı 15-20'li yaşlarda yani genç olarak gördü ve "ya rabbim! Yanımda Ali'yi görüyorum, acaba yanlış mı görüyorum?" şeklinde soru sordu. Bunun üzerine cenab-ı hakk; "ya habibim! Sen Ali'yi çok sevdiğin için sana o sıfatta görünüyor," dedi. Peygamber buna kandı. Hz. Peygamber "ya rabbi! Şu perdeyi aç da cemal cemale görüşelim," dedi. Perde açıldığı zaman peygamber Hz. Ali'yi gördü ve "ya rabbim! Ali'yi Kudüs'te bıraktım, yedinci kat gökte aslan donunda önümden geçti, buraya geldim yine onu gördüm," dedi. Bunun üzerine cenab-ı hakk "ya habibim! Ali bütün Cebrail'in hocasıdır, Cebrail'in insanlar yüzünden aşağıya inemediler ve onun benzerini yarattılar," dedi. Hz. Peygamber Allah'a; Allah'ım, ya iki gözümün nuru, yaratanım; o kadar sohbet ettik, konuştuk, şu perdeyi kaldır da gül cemalini göreyim," dedi. Bunun üzerine Allah; "benim gül cemalimi görmek istiyorsan git insanoğluna bak, gül cemalimi onlara verdim, Allah'ı onlarda görürsün," dedi. Peygamber taamını bitirdikten sonra Allah ile konuşurken ona "sesinin Ali'ye benzediğini," söyledi. Bunun üzerine Allah "Ali'yi çok sevdiğin için sesim sana öyle geliyor," dedi. Hz. Peygamber hakk'ın huzurunda Ali'nin sesi ile konuşmaya başladı. Bunun üzerine Allah ona "ya Muhammed! Sen Ali'yi çok sevdiğin için onun sesi ile konuşuyorsun," dedi. Peygamber miraç gecesi Allah'a "ya rabbi! Arş-ı alanın kulağında şebber ü şübbere rast geldim, bu nedir?" diye soru yöneltti. Bunun üzerine Allah; "habibim! Bir ulu meydanda Fatma'nın kuzuları Hasan ve Hüseyin şehit olacak, muharrem ayında Hüseyin'in matemini tut, Yezid'e lanet oku," dedi. Hz. Peygamber, Allah'tan destur isteyip himmetini diledi. Bunun üzerine Allah kudret elini uzatıp cennetten iki salkım üzümü alarak Peygamber'e verdi

ve “ya resul! Bu iki salkım üzüm Hasan ile Hüseyin’e hediyeğimiz olsun,” dedi. Hz. Peygamber, Allah’ın huzurunda hizmetlerini bitirip dönerken Selman-ı Farisi iki tane üzüm tanesi ile peygamberin önünden geçti. Hz. Peygamber Allah’tan hediye olarak aldığı iki salkım üzümü kaşkoluna koyup dönerken, sağ tarafında Selman-ı Farisi’yi gördü. Selman Peygamber’e “ya resul! kaşkolundaki üzümünden bana da ver,” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber bir üzüm tanesini Selman’ın keşkülüne koydu. O anda Selman gözden kayboldu. Hz. Muhammed, Allah’tan ben ümmetime döneyim diye destur isteyince Allah Peygamber’e buyurdu: “ey habibim Muhammed! Bugün ikimizin arasında muhabbet hasıl oldu. Özünü dara çek ve tarık altından geç ki bugünden kıyamete kadar ne senden bana sitem gelsin ne de benden sana zulüm gelsin,” Allah’ın bu buyruğu ile birlikte Hz. Peygamber “hu!” dedi, iki dizinin üzerinde mübarek perdenin önüne geldi seccadenin üzerine oturdu. Bu esnada sağında ve solunda dört melek vardı. Yetmiş bin melek de Allah’ın makamının çevresindeydi. Mübarek yeşil el perdenin altından uzanarak Peygamber’e çalındı. Elin sağ tarafında Bereket suresi’nin altı ayeti, sol tarafında Enam suresi’nin altı ayeti ve elin kabzasında yani üzerinde Fatıha suresi’nin yedi ayeti nur şeklinde hasıl olarak belirdi. El Peygamber’e üç kez çalınırken dört melek bu ayetleri okudu. Son olarak el, Hz. Peygamberin sırtına yumruk vurdu ve perde altından çekildi. Allah’ın kudret eli perdenin altından çekilince Cebrail Allah’a “ya rab! Sen habibin resulullah’ı pençelerken elinin sağ tarafında altı, sol tarafında altı ve üzerinde de yedi nur hasıl oldu; bu nurlar kimin nurudur?” soruldu. Bunun üzerine rabbi’l-alemin Cebrail’e perde altından, “ey Cebrail! Benim kudretim elimin sağ tarafındaki altı nur ile sol tarafındaki altı nur habibimin neslinden onun vasisi ve vekili olarak dünyaya gelecek olan on iki imamlardır. Elimin kabzasındaki Fatıha suresi’nde ki yedi nur ise habibim Muhammed Mustafa’nın neslinden gelen yedilerin nurudur. Habibim Muhammed Mustafa buradan dönünce benim kudret elim ile pençelediğim bu pençeyi evvela bu yedilere çalacak. Yedilerden sonra da tarikat-ı evliya yolunu açacak. Habibim Muhammed Mustafa din-i İslam yolunu bu nurların üstüne kuracak,” cevabını verdi. Hz. Peygamber miraçta iken bir kapı açıldı ve oradan içeri girdi. İçeride bir masa ve masanın üzerinde de dört kitabı gördü. Cebrail’e bu kitapların ne olduğunu sordu. Cebrail, “bu kitaplardan birisi senindir. Sana ait olan kitabın adı Furkan yani Kur’an’dır. Diğer kitaplardan İncil Hz. İsa’nın, Tevrat Hz. Musa’nın ve Zebur da Hz. Davud’undur,” dedi. Hz. Peygamber bunu kabul ettikten sonra Cebrail raflardaki kitapların subuf olduğunu ve bunların Hz. Ali’ye ait olduğunu belirtti. Hz. Ali’nin Kevser’ini içenler yani aşklar batın olanı canlandıracaktır. Aşklar Allah ile aralarında perde olmadan konuşurlar” (Yıldırım, 2020:316-324; Ürkmez, 2015: 14-20).

3. Ehl-i Haklarda Miraç Hadisesi

Geleneksel topluluk olma özelliği gösteren Ehl-i Haklarda sözlü gelenek zamanla kendini yazıya bırakmıştır. Yazılı ürünler özellikle 20.yy da Farsça olarak yayınlanmaya başlamıştır. Ehl-i Hak inancının kutsal kitabı olarak varsayabileceğimiz Kelam-ı Serencam yayımlanmıştır. Ayrıca Tezkere-i A'la Ateşbeyilerin serencamı olarak bilinmektedir. Bu kitap 1950 yılında Ivanow tarafından hem Farsça hem de İngilizce olarak yayımlanmıştır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan metin bu kitaptan elde edilmiştir. Ehl-i Hak inancı içerisinde yer alan miraç miti Tezkere-i A'la adlı Ehl-i Hak metinlerinde şu şekilde anlatılmaktadır:

“Sözün kısası bu hikâye üzerinden birkaç gün geçti. Bir Cuma gecesı vakti Mevla cenapları Hz. Peygamber ile oturmuşlardı. Mevla cenapları sır megu (sır söyleme) ahvalinden beş kelime ki bunlar şahın nişanesi, Bünyamin'in şartı, Davud'un burkası, Pir Musa'nın kalemi, Rezbar'ın temiz ve pak olan hizmetinden ibaretti. Hz. Peygambere beyan ettiler. Bundan sonra gayb âleminde bir ses geldi. Ve Hz. Cebrail âlemlerin rabbinin mesajını getirdi. Bu mesajda “ ey peygamber hakkın emridir mübarek adımlarınla bütün semavati geçerek miraca çıkmalısın”. Hazreti peygamber derhal dışarı gitti ve Burak'ı hazır buldu. Risaletin sığınağı olan hazreti peygamber Burak'a süvar olarak semavata gitti. İsmi 'barka' olan semanın birinci katına ulaştığında yolunu kapatmış geçmesine müsaade etmeyen ve geçiş ücreti talep eden bir arslan gördü. Hazreti peygamber parmağındaki yüzüğünü çıkararak arslanın ağzına atınca arslan yol verdi. Hz. Peygamber 'argenun' adındaki semanın ikinci tabakasına ulaştı. Burada saflar halinde bulunan Hz. Mevlanın yüzbinlerce suretini gördü. Fakat bu suretler birden bire kayboldular. Bu tabakayı da geçerek 'zeberced' adı ile anılan üçüncü tabakaya ulaştı. Burası zulematta denilen mutlak karanlıkla kaplıydı. Burada saflar halinde binlerce mum bırakılmıştı. Bu mumların her birinin önünde yine Mevla oturmaktaydı. O da ansızın kayboldu. Hazreti peygamber orayı da geçerek 'sermatul' denilen semanın dördüncü tabakasına ulaştı. Burada da yüz bin süslenmiş kandil ve her birinin önünde mevlayı oturmuş olarak gördü. Bundan sonra hatsız hesapsız kervan şeklinde gitmekte olan develeri gördü. Hazreti peygamber Cebrail cenaplarından bu durum hakkında:” bu deve kervanları hangi vakit geçişini tamamlayacaktır?” şeklinde soru sordu. Hazreti Cebrail:” âlemlerin rabbi benim yaşadığım alemleri yarattığından beri bu develer bu şekilde geçmektedir. Ne başlangıcı belli ne de sonu”. Dedi. Hazreti peygamber tekrar sordu:” onların yükü nedir?”. Hazreti Cebrail:” hepsi mevlanın medhi ve menkibeti ile yüküdür” dedi.

Oradan da geçerek ismi 'ulu' olan semanın beşinci tabakasına ulaştılar. Burada yüz bin başı bulunan bir ejderha tarafından kendisini kuşatılmış

olarak buldu. Hazreti peygamber mecbur bekleye durdu. Bu esnada Cebrail:” ey peygamber şükür getir”. Peygamber hazretleri buyurdular:” ey Cebrail burada herhangi bir nesnem yoktur”. Cebrail: “senin ardında elinde bir elma bulunan bir çocuk var. O elmayı alarak şükrane şeklinde sun”. Hazreti peygamber ardına bakınca orda bekleyen çocuğu gördü. Ona: “ey çocuk eğer o elmayı bana verirsen ne olur?” dedi. Çocuk: “ey peygamber eğer karşılıksız verirsem bütün sevapların benim olacaktır. Özellikle semalarda kılacağın bir namazın sevaplarını bana verirsen elmayı sana veririm” dedi. Hz. Peygamber burada bin rekat namaz kıldıktan sonra elmayı aldı. Şükrane olarak dörde böldü. Bir parçasını gaip olana, bir parçasını o çocuğa bir parçasını ise Cebrail’e verdi. Diğer parçayı ise kendisi aldı. Ardından peygamber hu çekti. Gördü ki hiçbir kimse kalmamış. Fakat doksan bin şehir her birisinin kapısının önünde hepsi Mevla suretinde uryan dervişleri gördü. Her şehirde beş yüz bin mescid her bir minberin başında da mevlayı vaaz verirken gördü. Hazreti peygamber yüce rabbın dergahından: “ey yaratıcı bu nasıl bir sırdır ki her yerde Ali hazır bulunmaktadır?” sorusunu sordu. Bu esnada bir ses geldi: “ey habibim bütün alemlerin dertlerine derman Ali’denidir. Bu sebeple Ali her yerde hazırdir”.

Ondan sonra ‘zümrüt’ adıyla anılan semanın altıncı tabakasına ulaştı. Bu tabakayı yeşil bir ışıkla kaplı buldu. Bunun sebebi de orada oturmakta olan yeşile bürünmüş mevladan kaynaklanmaktaydı. Onun yeşil ışığı her tarafa yansımıştı. Oradan da geçerek ‘karanpan’ adıyla bilinen ve nur-i kadr olan semanın yedinci tabakasına ulaştı. Burada atını heybetli şekilde sürmekte olan bir Şehsuvar gördü. Bu Şehsuvar da Hazreti Ali idi. Bundan sonra sekizinci tabakaya ulaştı. Hazreti peygamber buranın bir örtü ile örtüldüğünü ve üzerine (Mevla bütün alemlerin feryatlarına yetişecek olan kişidir) yazısı bulunan bir levh gördü. Burada peygambere bir selam sesi ulaştı. Bu seste Ali’nin sesi idi. O levh’de de beş Ali aba yazılmıştı. Sır megu o levh bulunmaktaydı. Gaybdan bir ses geldi ve doksan bin kelime Ali’nin sesiyle Hz. Peygambere konuşuldu ve buyurdu:” ey peygamber 30 bin kelimeyi kendi ümmetine söyle, diğer 30 bin kelimeyi ister söyle ister söyleme ancak diğer 30 bin kelimeyi asla söyleme ki hak hakikatin sırrıdır”. Bundan sonra bir ses daha geldi. “ Ey peygamber omuzlarının üstünü çıplaklaştır ve hedef al”, peygamber mübarek omuzlarını çıplaklaştırdı. Bu esnada bir ayağı peygamberin omuzuna bastığını gördü. O da Ali’nin ayağı idi. Mübrüü nübüvvet ondan sebeptir. Ondan sonra gaybdan şeker, süt ve pirinç geldi. Hazreti peygamber: “ben yalnız başıma yemek yemem yarabbi” dedi. Cevap olarak bir ses geldi: “ey peygamber sen yemeye başla sana eşlik edecek olanda gelecektir” dedi. Peygamber perdenin ardından kılı bir elin uzanarak sütlacın yarısını götürdü. Ardından elma geldi. Yine o elde uzandı. Peygamber o elmayı bölerek yarısını uzanan ele verince perdenin ardına

götürdüğünü gördü ki diğer yarısını ise kendisi aldı. Ondan sonra peygamber: “hak dost,” dedi. Bir ses:” hak yar dost” dedi. Peygamber bu sesinde mevlanın sesi olduğunu anladı.

Peygamber miraçtan geri dönerek ‘kümbet-i hudra’ya’ ulaştı. Kulaklarına hoş bir ses gelince Ali’nin sesi olduğunu anladı. Ardından peygamber kapıyı çaldı. İçerden bir ses geldi:” kimsin?” peygamber dedi:” Allah’ın elçisiyim”. O ses:” bizim rabbe bir mesajımız yoktur”. Dedi. Peygamber ikinci kez kapıyı çaldı içeriden bize bir hizmetçi lazım cevabı geldi. Bu günahın beyanında bir işaret olup gelen kişi hizmetini beyan etmedikçe bu meclise alınmazdı. Peygamber bu şekilde üç gece ve gündüz dışarıda kaldı. Ta ki Cebrail nazil olup: “ben hadım’ul fukarayım” sözünü söyleyip aczini beyan etmiş olunca kapı açılarak yol verdiler. Peygamber selam verdi ve selamı alan kişinin de Ali olduğunu gördü. Orada bulunanlar içerisinden bir kişi kendisine izzet ve saygı gösterdi. Hal böyle olunca peygamberin mübarek hatırlarına bu gaip çok enteresan geldi. Daha sonra o hazretin mübarek gönüllerini teselli etmek için onlardan birisi elini çırptı. Diğer şahısların elinden kan çıkmaya başladı ve onlardan biri hala gayb idi. O gayb olan kişi de hazreti Salman idi. Onun elinin kan pencereden damladı. Bu sebeple peygamberin mübarek gönülleri teselli buldu. Bir zaman sonra gaip olan hazreti Salman bir tanecik niyaz üzümü getirdi. O üzüm taneciğini taksim etmesi için peygamber hazretlerine verdiler. Peygamber hazretleri o üzüm tanesini ‘şerbet-i tevhid’ yaptı. Onların hepsi kırk kişi idi. Peygamber karnını doyurdu. Gördü ki bin bir sureteler: Rabbin kudreti ile o şerbeti hepsine paylaştırdı. Hepsi mesti elest oldular.

Gaip aleminden kurban yetiştı. O kurbanı daha önce zikrettiğimiz kurban-ı kadim niyetiyle taksim ederek dua yaptıktan sonra hu çektiler. Peygamber bütün o suretlerin kaybolarak sadece bir kişinin kaldığını gördü. Peygamber onunla vedalaşarak hak dost deyince cevap olarak hak yar dost sözünü duydu. Ondan sonra hazreti pir-i nebi âmin geldi. Vê elmanın yarısını mevlanın mübarek ellerinde gördü. İkranda bulunarak ey amca hüccetin mübarek olsun” dedi. Hatta miraçtaki sütlacın az bir miktarının yanaklarındaıydı. Hazreti peygamber elmanın yarısını hazreti emire hediye olarak getirmiş idi. Onu Mevla hazretine verdi. Mevla bu yarım elmayı elinde bulunan diğer yarım elmayla birleştirdi. Eksiksiz tam bir elma oldu. Hazreti peygamber:” ey ali bu kadar kâfidir, sen her şeysin zira neye baktıysam gözüme sen göründün. Farsça beyit tercümesi,

“neye baktıysam görünen hep sen oldun,

Ey yüzünü göstermeyen sen ne kadar çokmuşsun”(Ivanow, 1953: 22-26).

Sonuç

Ehl-i Hak inancı 13.yy da İran'da ortaya çıkmış ve zamanla tüm İran'a yayılmıştır. İslam'a inancı içerisinde İsrâ ve Mirâç olarak bilinen olay Alevi kültüründe ve Alevi değerler sistemi içerisinde kültürel olarak kodlanmıştır. Hz peygamberin bu dünyadan ayrılıp göğe yükselmesini ifade eden mirâç olayında her topluluk kendine göre yorumlamıştır. Ehl-i Haklar ise Ali'nin tanrılığını mirâç miti ile göstermektedir. Dönüşünde ise kırklar motifi işlenmiştir. Bu durum Anadolu Aleviliğinde de görülmekle beraber Anadolu Aleviliğinde kırklar ceminin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ehl-i Haklar ve Alevilerde farklı anlamları olan mirâç miti ile beraber Ehl-i Haklar inanç esaslarını oluşturan zuhur inancını pekiştirmektedirler. Böylece Ali, Ehl-i Haklar için Tanrının bir zuhurudur.

Kaynakça

- Demirci, Nuray, (2005), *Geleneksel Türk Kültüründe Yükseliş Motifi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Gündüz Şinasi, (1996), Yavuz Ünal, Ekrem Sarıkçıoğlu (1996) *Dimlerde Yükseliş Motifleri ve İslam'da Miraç*, Konya: Vadi Yayınları.
- Ivanow, W. (1950). *Mecmua-i Resail-i ve İş'ari Ehl-i Hak*. İntişarat-ı Encümen-i İsmail.
- Ivanow, W. (1953). *The Truth-Worshippers of Kurdistan*. Leiden: Brill.
- İnan, Abdulkadir (1998). *Makaleler ve İncelemeler I. Cilt*. Üçüncü Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, Abdulkadir (1998). *Makaleler ve İncelemeler II. Cilt*. Üçüncü Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kafesoğlu, İbrahim (2010). *Türk Milli Kültürü*. Otuz Birinci Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kalenderoğlu Sadettin, Cenk Güray, (2019). "Miraç Kavramının Alevi Sözlü Kültürü Açısından İncelenmesi: Çubuk-Şabanözü Örneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı 92, 143-170.
- Karaca, İbrahim (2021). Ehl-i Haklar'da Yediler. *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (100), 147 - 158. 10.34189/Hbv.100.007.
- Karaca, İbrahim, (2022) *Ehl-i Haklarda Kültürel Hayat*, Konya: Çizgi Yayınevi.
- Tatlı, Bekir (2000). *Kütüb-i Sitte'de İsrâ ve Mirac Hadisleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Ürkmaz, Cenk (2015), *Türk-İslâm Mitolojisi Bağlamında Mi'râç Motifi ve Türkiye Kültür Tarihine Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, Rıza, (2020), *Geleneksel Alevilik*, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınevi.